

Strukturat eliptike fjaliore në gjuhët Angleze dhe Shqipe

Gjuhësi

Fjalë kyçe: struktura eliptike fjaliore, kohezion ligjërimit dialogjik, përgjigjet direkte dhe indirekte, periudhe, ribashkues.

Lutfije Çota

University "A Xhuvani" Elbasan. Faculty of Human Sciences.
Department of English and German Languages.

Abstrakt

Ky punim synon të nxjerrë në pah rolin e strukturave eliptike fjaliore për një tekst koherent dhe koheziv në të dyja gjuhët. Duke i pranëvënë dhe krahasuar këto struktura të gjuhëve angleze dhe shqipe hidhet dritë mbi ngjashmëritë dhe dallimet midis tyre. Analiza përqipet të ndriçojë dukuritë gjuhësore që ndodhin në secilën gjuhë duke zbuluar mekanizmat që realizojnë vazhdimësinë e kuptimit të tekstit, sigurimin e qëndrueshmërisë dhe të ekonomisë së materialit ligjërimit. Përmes shembujve të shumtë, jepen aspekte të elipsës fjaliore, ndërtime të cilat i lejojnë përdoruesit të tekstit vazhdimësinë e kujtesës pa qenë nevoja të përsëritet çdo gjë. Realizimi i synimit të këtij punimi, pasqyrimi i saktë e i qartë i strukturave në studim bëshitet në përvojën e autorëve të huaj dhe shqiptarë, në një literaturë të pasur bashkëkohore shkencore, si dhe në një material të pasur faktik të gjurmuar në të dyja gjuhët.

Hyrje

Studime për tekstin kanë bërë gjuhëtarë të brezave dhe shkollave të ndryshme të cilët shprehen se komunikimi realizohet nëpërmjet teksteve dhe jo fjaliore. Në tekst, elementë dhe modele (struktura) të përdorura më parë mund të rimerren, të pësojnë ndryshime apo të kombinohen së bashku duke krijuar ndërvarësi. Dhe pikërisht këto ndërvarësi realizohen me *elementet kohezive*. Këto elemente janë gramatikore dhe leksikore. Strukturat eliptike si elementë kohezivë gramatikorë përfshijnë eliminimin e një elementi në tekst. Ky është rasti kur diçka lihet pa u thënë sepse kuptohet lehtësisht. Si dukuri e fshirjes së një forme gjuhësore ajo më tepër e përmirëson sesa e dëmton koherencën e një teksti. Strukturat eliptike janë mjete kohezive kontekstuale. Konteksti është sfondi apo situata në të cilën ndodh komunikimi. Konteksti mund të jetë gjuhësor ose jogjuhësor. Konteksti është gjuhësor kur domethënia e mesazhit nxirret nga teksti pjesë e të cilit është. Kontekst jogjuhësor quhet zakonisht situata e ligjërimit. Në këtë rast përmbajtja e mesazhit zërthehet duke u mbështetur në rrethanat e jashtme në të cilat ndodh komunikimi.

(1) *If you want me to **invite him** as well, I will Δ (Δ = invite him) (textual ellipsis)*

(Nëse doni që unë të **ftoj** edhe atë, po e ftoj.)

(Huddleston, R. (2003), *The Cambridge Grammar of English Language*, CUP: 1456)

Ta dinte emrin e vërtetë Miti? - Ma dinte. Po zyrën Δ ? (Δ = a ta dinte?)

(2) *Δ any body in? (Δ = is) (Ka njeri brenda?) [elipsë situatave (situational ellipsis)]*

(Quirk, R., Greenbaum, S., (1993), *A comprehensive grammar of English Language*, Longman: 256)

(3) *Δ Po vjen, po vjen, po vjen! Vallet u prenë. U duk një karvan i gjatë burrash që i afrohej vendit ku hiqeshin valët. Në krye vinte Mehmet Selimi, kaluar mbi kalin e bardhë.*

(Çeliku, M. (1974) *Fjalitë e Paplota*, Gjuha Shqipe dhe Letërsia në shkollë, Nr. 3, Tiranë: 50)

Si në anglisht edhe në shqip strukturat eliptike gjenden në përbërësit sintaksor emëror dhe foljor, shtrihet në fjali dhe periudhë.

Një vend të rëndësishëm në strukturat eliptike zënë ndërtimet eliptike fjaliore. Fjalitë pyetëse të zhdrejta të tipit "*Sally's out hunting-guess what Δ ? (Δ = is she hunting?)*" dhe "*Someone called, but I can't tell you who Δ ?*" (Δ = called you) janë forma më të shpeshta të elipsës në shumë gjuhë. Këto forma quhen ndryshe *sluicing* (një pyetje direkte ose indirekte që përmban vetëm fjalën pyetëse). Fenomeni *sluicing* është studiuar shumë në dekadat e fundit nga autorë bashkëkohorë. Fshirja ndodh në elementin para por dhe në atë prapa.

(4) *John **can play** something but I don't know what Δ (Δ = he can play)*

(5) *When Δ I don't know, but John **will** definitely call (Δ = he will call)*

Elipsa fjaliore nuk nënkupton një element brenda fjalisë, por një fjali të tërë.

(6) *Are you planning to be here this evening?* - *Yes I am Δ.* (Δ = *planning to be here this evening*) (*Do jesh këtu sonte në mbrëmje?* - *Po Δ*) (Δ = *do të jem këtu sonte në mbrëmje*)

(Kinsella, S., *Can you keep a secret: 227*)

(7) *Javeri i ra njëherë me gisht dhe tha :- "së shpejti besoj kjo do të shndërrohet në kasaphanë."* - *Δ në kasaphanë?* - *Po.* (Δ = *kjo do të shndërrohet në kasaphanë*)

(Çeliku, M. (1974), *Fjalitë e Paplota*, Gjuha Shqipe dhe Letërsia në shkollë, Nr. 3, Tiranë: 49)

Fjalja shpreh funksione të ndryshme të komunikimit si deklaram, pyetje, përgjigje, nxitje etj. Ajo ka një strukturë me dy pjesë, të cilat janë: *elementi modal dhe elementi propozues*.²³⁶ 1. Elementi modal përfshin kryefjalën dhe elementin e shtjelluar të grupit foljor. 2. Elementi propozues përfshin pjesën tjetër të grupit foljor së bashku me plotës ose elemente të tjerë prezent në fjali. Në gjuhën angleze të dy tipat e elipsës (modale, leksikore) rrjedhin nga këto dy ndarje të fjalisë. (8) *The Duke was / going to plant a row of poplars in the park.*

(*modal element*) (*Propositional element*)

- *What was the duke going to do?* - *Δ plant a row of poplars in the park.* (Δ = *The Duke was going to*) (modal ellipsis)

- *Who was going to plant a row of poplars in the park?* *The Duke was Δ.* (Δ = *was going to plant a row of poplars in the park* .) (propositional ellipsis)

(*Duka do të mbillte një rresht me plepa në park.*)

(*Çfarë do të bënte Duka?* - *Δ do të mbillte një rresht me plepa në park.*) (Δ = *Duka*)

(*Kush do të mbillte një rresht me plepa në park?* - *Duka Δ* (Δ = *do të mbillte një rresht me plepa në park* .) [elipsë leksikore] (Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 197)

Elipsa modale, e cila nënkupton fshirjen e elementeve nga e majta, gjendet kryesisht në pyetje-përgjigje, ku presupozohet çdo element paraprijës përveç foljes leksikore. Elipsa modale është e lehte për t'u dalluar, pasi përbërësi eliptik nuk përmban elemente të shtjelluar.

(9) *What has she been doing?* *Δ Loughing.* (Δ = *she has been*)

(- *Çfarë po bënte?* - *Δ Po qeshte.*) (Δ = *Ajo*)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 197)

Elipsa leksikore, e cila nënkupton fshirjen e elementeve nga e djathta, përdoret në përgjigjet e pyetjeve që kërkojnë pohim ose mohim.

(10) *A: - You said your dog doesn't bite. B: -He doesn't Δ. But that's not my dog(Δ=bite).*

(*A: - Ti the se qeni yt nuk të kafshon. B: - Jo, nuk të kafshon. Por ai nuk është qeni im.*) (Yule, G. (1998), *Pragmatics*, OUP: 36)

(11) *Has the plane landed? Yes, it has Δ.* (Δ = *landed*)

(*Mbërriti avioni?* - *Po, mbërriti.*)(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 198)

²³⁶ Halliday, M. A. K, Hasan, R., *Cohesion in English*, Longman, 1976, f. 197

Nëse do të shohim shembujt shqip, gjuhës shqipe i njihet më shumë rimarrja me përsëritje pa fshirje të elementeve. Të dy tipat e elipsës (modale, leksikore) rrallë rrjedhin nga ndarjet e fjalisë në element madal dhe propozues. (*Çfarë do të bënte Duka? - A do të mbillte një rresht me plepa në park.*) (*Kush do të mbillte një rresht me plepa në park? - Duka Δ.* Përgjigja e pyetjeve “po/jo” jepet, ose me fjali të thjeshta pa përbërës sintaksor të tipit po/jo,²³⁷ ose me një fjalë tjetër pohuese a mohuese të njëvlershme me to, ose me rimarrje të fjalisë pyetëse plotësisht a pjesërisht për ta bërë më të qartë.

(12) *Mos jeni ju nga krahinat tona? - Jo. Nuk do të kthehet xha Rexhepi? - Jo, nuk do të kthehet dhe jo 'jo nuk do të Δ'* (Grup autorësh, (2002) *Gramatika e Gjuhës Shqipe 1*, Tiranë: 263)

Në elipsën fjaliore në gjuhën angleze, ndryshe nga gjuha shqipe, është e pamundur të thuhet *Has she taken her medicine? - She has taken Δ.* ($\Delta = \text{her medicine}$), sepse nuk mund të lëmë jashtë vetëm një element të përgjigjes. Ose mund të përgjigjemi me një fjali të plotë joeliptike “*She has taken her medicine.*”, ose mund të lëmë jashtë elementet “*medicine*” dhe “*take*”, dhe themi *she has Δ*, ose zëvendësojmë *medicine* me *it* në “*she has taken it*”, ose përdorim fjalën zëvendësuese do “*she has done*”.²³⁸ Në gjuhën shqipe gjejmë raste kur një element i përgjigjes është lënë jashtë: *ju jeni mjek apo jo? - Kam qenë Δ, tani jam tjetër gjë.* Ndërsa brenda një fjalie ku pjesët e saj janë të lidhura strukturalisht me bashkërenditje, ndodh mungesa e një elementi të vetëm, sepse, edhe pse këto fjali janë shkruar si të veçanta, në fakt, janë të lidhura me bashkërenditje .

(13) *John loves Mary but Δ (Δ = he) is loved by Jane.* (*Xhoni do Merin por dashurohet nga Xheni*) (Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 203)

Ndonëse rrallë, në gjuhën angleze ndeshim edhe raste kur nuk ka një kufi të fortë ndarës midis çfarë është eliptike dhe çfarë nuk është. Në fjalitë e mëposhtme nuk nënkuptojmë: *Simon's playing (the piano)*, (*Simoni po luan në piano*) dhe *Sandra cleans (the flat)*, (*Sandra pastron dyshemenë.*), fjalitë janë të plota nga struktura dhe kuptimi.

(14) *Simon`s playing. Let`s not interrupt.*

(*Simoni po luan. Të mos e ndërpresim.*)

(Huddleston, R. (2003), *The Cambridge Grammar of English Language*, CUP: 1540)

Në gjuhën shqipe strukturat eliptike fjaliore bëjnë pjesë në fjalitë e paplota kontekstuale, ku në një fjali mund të mos thuhet një ose më shumë gjymtyrë, kur janë përmendur një herë në kontekst (në fjalitë e mëvetëshme më të afërta ose në periudhë), dhe kur janë të qarta nga situata, rrethanat në të cilat zhvillohet ligjërimi. Këto fjali janë shumë të përdorura dhe përbëjnë një nga dy grupet më të mëdha, më të zakonshme të fjalive të paplota.

(15) *Po a kanë kompetenca këshilltarët? Δ Kane Δ, bile edhe shumë.* ($\Delta = \text{këshilltarët, kompetenca}$) (Grup autorësh, (2002) *Gramatika e Gjuhës Shqipe 2*, Tiranë: 267)

(16) *Qëndruam atje poshtë rreth një gjysmë ore dhe pastaj filluam përsëri të ngjiteshim sipër. Në fillim fëmijët, Δ pastaj Δ të rriturit.* ($\Delta = \text{filluam përsëri të ngjiteshim sipër.}$)

(Çeliku, M., (2012) *Sintaksë e gjuhës shqipe (Përbërësit sintaksorë)*, ILAR, Tiranë: 324)

Elipsa në ligjerimin dialogjik - përgjigjet direkte

Një nga grupet më të mëdha të elipsës fjaliore në anglisht dhe fjalive mungesore kontekstuale në shqip e përbëjnë ato të ligjërimin dialogjik. Ligjerimi dialogjik karakterizohet nga përgjigjet fragmentare. Teksti dialogjik e ka bazën e vet në çiftin “*pyetje- përgjigje*”. Pyetja përherë është përkufizuar si kërkesë për informacion. Folësi kërkon të mësojë zakonisht prej bashkëbiseduesit a bashkëbiseduesve diçka që nuk e di a që s’e di në mënyrë të plotë. Përgjigja përmban vetëm informacionin e ri duke lënë jashtë informacionin tjetër të pyetjes. Sekuenca *pyetje-përgjigje* dialogjike është modeli standard i komunikimit në gjuhë. Elipsa në përgjigje është tipar prezent në pothuajse të gjitha gjuhët.

²³⁷ Fjali pa përbërës sintaksor quhen fjalitë e shprehura me pjesëza e pasthirra që kryesisht pohojnë, mohojnë a bëjnë vlerësim modal - ekspresiv të një kumtimi të mëparshëm. Këto fjali as përmbajnë përbërës sintaksorë, as mund të zgjerohen me të tillë. Dallohen nga fjalitë e paplota se nuk u mungon asgjë. Ato shoqërojnë fjalitë e mëparshme duke u lidhur vetëm nga ana kuptimore. Ato përdoren mjaft në dialog, sidomos edhe në përgjigjet edhe në monolog, për të miratuar, për të kundërshtuar, për të vënë në dyshim një thënie të mëparshme, për të reaguuar, për të shprehur në mënyrë të ndjeshme ndonjë gjendje afektive. P.sh: (- Prapë kërkuat armë?) – Po!, (- E njeh?) - Si jo! (Të shkonte nga tezja në këtë orë.) - Bah!

²³⁸ Halliday, M. A. K, Hasan, R., *Cohesion in English*, Longman, 1976, f. 202

(17) “Nice top. Where’s it from?” “A Oxfam, I mean, Whistles.” (A = It’s from)

(- Sa bluzë e bukur! Nga është?)

(-A Oksfami, domethënë, Uisells)(A=është nga) (Kinsella, S., *Can you keep a secret?*:193)

(18) A: - Çfarë do të pish?

B: - A Një çaj. (në vend të “do të pi një çaj”) (A = do të pi)

(Memushaj R, (2006), *Hyrje në gjuhësi*, Botimet Toena, Tiranë: 259)

Jo të gjitha pyetjet kanë një përgjigje dhe jo të gjitha përgjigjet kanë një pyetje. Termi ribashkues (rejoinder) është çdo thënie e cila pason menjëherë një thënie të një folësi tjetër dhe është e lidhur me të.²³⁹ Ribashkuesi që ndjek një pyetje quhet përgjigje (response), e cila më vete ndahet në përgjigje direkte dhe indirekte. Përgjigja direkte i përgjigjet pyetjes ku folësi thekson vetëm një element, atë informacion që kërkon pyetja, duke lënë jashtë informacionin tjetër që mbetet për t’u nënkuptuar nga elipsa.

(19) *What did she give you? – A a T-shirt (A = she gave me) (Çfarë të dha? - A një bluzë. (A = më dha mua.)* (Huddleston, R. (2003), *The Cambridge Grammar of English Language*, CUP: 1542)

Në gjuhën shqipe fjalitë e paplota të ligjërit dialogjik janë shumë të përdorura dhe të ndryshme. Përdorim të gjerë gjejnë ato në përgjigjet e fjalive pyetëse, pikërisht në përgjigjet e pyetjeve të pjesshme dhe pyetjeve tërësore. Pyetjet janë të pjesshme, kur folësi kërkon të mësojë një element të thënies që nuk e di dhe shprehet vetëm gjymtyra për të cilën bëhet pyetja; nuk përsëriten gjymtyrë që janë të njëjta me ato të fjalisë pyetëse. Pyetjet janë tërësore, kur folësi kërkon të mësojë një fakt që nuk di, të sigurohet për vërtetësinë e një fakti që di, ose përforcojë një mendim të vetin. Pyetja ndërthen gjithë përmbajtjen e fjalisë.

(20) *Po ku je infermier? - Në Dibër A. (A = jam infermier)*

(Çeliku, M. (1974) *Fjalitë e Paplota*, Gjuha Shqipe dhe Letërsia në shkollë, Nr. 3, Tiranë: 48)

Përgjigja direkte jepet edhe me fjalët-fjali *po* ose *jo*, a me një fjalë tjetër pohuese a mohuese të njëvlershme me to, me rimarrje të fjalisë pyetëse, në formë të një fjalie dëftore pohuese, ose me rimarrje të fjalisë plotësisht a pjesërisht - kjo mënyrë e fundit për ta bërë më të qartë ose për ta forcuar pak a shumë përgjigjen.

(21) - *Jeni fis i princit? - Jo. A. të ftuar të tij. (A = nuk jemi fis i princit)*

(I. Kadare, *Prilli i thyer*: 89)

(22) – *Do të shkosh? - Po, po, do të shkoj.*

(po aty)

Në përgjigje përdoren si fjalë-fjali edhe *posi, posi jo, si jo* sidomos dy të fundit me ngjyrimin e një pohimi theksues.

(23) *Do të vish edhe ti? - Si jo A? (A = do te vij)*

(Grup autorësh, (2002) *Gramatika e Gjuhës Shqipe 2*, Tiranë: 267)

(24) *Kuptohej që ishte bujtinari, dhe karrocieri e pyeti se a hahej dreke në shkatarrinën e tij dhe a kishte gjithashtu ushqim për kuajt.*

-*Posi, posi A. Hyni, ju lutem, - iu përgjigj i zoti i bujtinës.* (I. Kadare, *Prilli i thyer*: 88)

Në gjuhën shqipe, në shembujt: (*Prapë kërkua arme?*) - *Po.* - (*Nuk ju dhanë?*) - *Jo.*, fjalët *po/jo*, siç e kemi theksuar edhe më lart, nuk mund të zgjerohen me fjalë plotësuese dhe nuk mund të vështrohen si gjymtyrë fjalie prandaj fjalitë *po/ jo* janë fjali të pagjymtyrëzueshme (pa përbërës).

²³⁹ Halliday, M. A. K, Hasan, R., *Cohesion in English*, Longman, 1976, f. 206

Elipsën e ndeshim, përveç se në përgjigjet e pyetjeve të mirëfillta, edhe në pyetjet retorike, të cilat identifikohen dendur në gjuhën e shkruar, si mbi përmbajtjen, ashtu edhe mbi reagimin e bashkëbiseduesit.

(25) *E cili do të priste një përgjigje të tillë? Asnjëri Δ. (Δ = s' do të priste një përgjigje të tillë)* (Memushaj R, (2006), *Hyrje në gjuhësi*, Botimet Toena, Tiranë: 359)

Mjaft herë fjalitë pyetëse mund të shprehë reagimin e folësit ndaj një thënie të bashkëbiseduesit ose të një elementi të saj. Në të tilla raste rimerret shpesh në formë pyetjeje një gjymtyrë a një fjali e pyetjes së bërë, por fjalitë është e paplotë.

(26) - *Mos keni bukë? - Δ Bukë? (Δ = kemi)*

(Grup autorësh, (2002) *Gramatika e Gjuhës Shqipe 2*, Tiranë: 145)

Të dendura janë në dialog fjalitë pyetëse të paplota, të cilat marrin po përgjigje të paplota dhe që mund të dalin dhe si fjali pyetëse ku kërkohen informacione të tjera. Pyetjet janë eliptike (të paplota) dhe dalin të ndara nga njëra tjetra me pauza.

(27) *Për në mbledhje Δ kështu? (Δ = je nisur) - e pyeti. - Po Δ. (Δ = për në mbledhje jam nisur)* (Grup autorësh, (2002), *Gramatika e Gjuhës Shqipe 2*, Tiranë: 138)

(28) *Si ishin krijuar vallë kaq të plota dhe zotëruese? Prej kujt Δ dhe kur Δ? (Δ = ishin krijuar)* (I. Kadare, *Prilli i thyer*: 29)

Mund të kemi një fjali pyetëse të paplotë në të cilën, pas një pyetje të pjesshme, të kërkohet vërtetimi a mohimi i një elementi të një fakti apo kërkon sqarime të mëtejshme nga bashkëbiseduesi.

(29) *Për atë do ta ketë, - shtoi Vera. - Për kë Δ, për Sulën Δ? (Δ = do ta ketë)*

(Çeliku, M., (2012) *Sintaksë e gjuhës shqipe, (Përbërësit sintaksorë)*, ILAR, Tiranë: 318)

Kur pyetet për të zgjedhur midis dy a më shumë sendeve të shprehura me gjymtyrë homogjene, përgjigja merr formën e një fjalie të paplotë, të përbërë prej njëres nga këto gjymtyrë.

(30) *Ç'është ajo në kodër, kalë apo njëri? - Δ Njeri! I thashë. (Δ = është)* (po aty)

Në gjuhën angleze format e përgjigjes me *po/jo* mund të mendohen si zëvendësuese fjaliore, por ato interpretohen më shumë si forma eliptike. Ato shprehin polaritetin e fjalisë, *pozitiv ose negativ*, duke e lënë pjesën tjetër të fjalisë të nënkuptuar. *Po/Jo* si formë e elipsës fjaliore mund të plotësohet me një pjesë ose me të tërë fjalinë që ajo presupozon.

(31) *"Shall I buzz him up?" "No Δ" (Δ = Don't buzz him up)*

(*Ta telefonoj?*) – *Jo.*

(Kinsella, S., *Can you keep a secret*: 193)

Megjithatë midis elipsës dhe zëvendësimit diferenca në kuptim është minimale. Prandaj elipsa quhet ndryshe zëvendësim me zero dhe zëvendësimi elipsë eksplicite. Kur të dy strukturat janë të mundshme, zëvendësimi është më eksplicit në kuptimin "e njëjta formë në një rrethanë tjetër". Përdorimi i fjalës zëvendësuese *do* në shembullin (210) sugjeron një kontrast më të mprehtë sesa forma eliptike. Por në shumë raste dallimi midis të dyja formave është i pallogaritshëm.

(32) *Has Smith reacted to that paragraph about him in the paper?*

- *No he hasn't Δ. (Δ = reacted)*

- *He hasn't done yet; but when he reads it carefully he may think again.*

(*Ka reaguar Smithi në lidhje me paragrafin rreth tij në gazetë?*)

- *Jo.*

- Nuk e ka bërë akoma, por kur ta lexojë me vëmendje mund ta mendojë përsëri.)
 Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 318)

(Halliday, M. A. K,

Është e rëndësishme të shënohet se përgjigjet direkte me *Yes* dhe *No* nuk shprehin vetëm aprovimin ose mosaprovimin me çfarë është thënë më parë. Në shembujt e mëposhtëm përgjigja *Yes (Po)* do të thotë “*I am tired*” (*Jam i lodhur*) pavarësisht nga polariteti dhe mënyra e fjalisë së presupozuar. Si në anglisht ashtu edhe në shqip përgjigja *yes/po* në shembullin (33) dhe (34) aprovon, në shembullin (35) dhe (36) mohon pyetjen.

(33) *You are tired.* - *Yes Δ.* ($\Delta = I am tired$) (*Jeni i lodhur.*) – *Po Δ.* ($\Delta = jam i lodhur.$) (34) *Are you tired?* - *Yes Δ.* ($\Delta = I am tired$) (*A jeni i lodhur?* – *Po Δ.* ($\Delta = jam i lodhur.$))

(35) *You're not tired?* - *Yes Δ.* ($\Delta = I am tired$) (*Nuk jeni i lodhur?*) – *Po Δ.* ($\Delta = jam i lodhur.$))

(36) *Aren't you tired?* - *Yes Δ.* ($\Delta = I am tired$)

(*S'qenkeni i lodhur?*) – *Po Δ.* ($\Delta = jam i lodhur.$))

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 138)

Fjalitë *Yes (po) / No (jo)* janë të lidhura ngushtë me kontekstin dhe jashtë tij dalin të pakuptueshme. Në disa fjali të tilla, bashkë me përgjigjen pohuese a mohuese, gjen shprehje edhe qëndrimi emocional i folësit. Shqiptimi i tyre ndryshon sipas ngjyrimet emocional që kanë. Ato mund të përsëriten ose zanorja e theksuar zgjatet (*po, po; jo, jo; pooo, jooo*). Gjithësesi në mendojmë se përdorimi i tyre i shërben parimit të ekonomisë në veprimtarinë ligjërimore.

1) Strukturat eliptike në përgjigjet indirekte

Përgjigjet indirekte mund të shprehin një 1) koment, 2) mungesë lidhjeje ose 3) përgjigje shtesë.

1) Në përgjigjen e tij folësi mund të komentojë pyetjen. Ai pranon ose refuzon ta japë informacionin që i kërkohet.

(37) *Does this staff stain?* – *Er..., I grab the can helplessly. I don't know Δ.* ($\Delta = if that staff stains$)

(*Mos mbetet njollë? - oh, dreq... rrëmbeva kanoçen pa shpresë. Nuk e di Δ*) ($\Delta = nëse mbetet njollë$)
 (Kinsella, S., *Can you keep a secret*: 17)

(38) *Pas qelqit dukej bjeshka e përthyer, me pasditen e marsit, gjithë shi sipër saj.*

- *Ç'krahinë është kjo? Ai nuk u përgjigj, vetëm ngriti supet për të thënë: nuk e di Δ.*

($\Delta = \text{ç'krahinë është ajo}$)

(I. Kadare, *Prilli i thyer*: 80)

Në të dy shembujt përgjigjet indirekte në të dyja gjuhët janë struktura eliptike fjaliore raportuese.

2) Çdo pyetje mund të ndiqet nga një pyetje indirekte ku bashkëfolësi vë në diskutim përmbajtjen e pyetjes, sepse nuk gjen lidhje të qartë. Gjithashtu bashkëbiseduesi reagon ndaj përmbajtjes së kumtimit të shprehur ose të një elementi të pyetjes.

(39) *A: - You can't get a coffee – says Artemis, giving me an odd look. - Haven't you seen?*

B: - What Δ? (Δ = haven't I seen?)

C: - They have taken the coffee machine away. - says Nick

(*A: - Kafe ti nuk pi dot - Thotë Artemis - duke më vështruar me habi - nuk e paske parë?*)

B: - Çfarë Δ? (Δ = çfarë nuk kam parë?)

C: - Shtrydhësen e kafesë - thotë Niku.) (Kinsella, S., *Can you keep a secret*: 134)

(40) – *E ç`do të bëjë tani ai? - Kush? (Δ = do të bëjë?) - Ai pra, malësori.*

(I. Kadare, *Prilli i thyer*:105)

Grupi i fjalive mungesore tekstuale të shprehura me një ndajfolje pyetëse është mjaft prodhimtar në të dyja gjuhët.

3) Tipi i tretë i përgjigjes indirekte është përgjigja shtesë, e cila jep informacion indirekt mbi atë që pyetet apo diçka tjetër.

(41) *Emā? - says Artemis in a falsely sweet voice. - Have you found that leaflet I was asking you for? - Δ it's on the desk. (Δ = the leaflet you were asking for)*

(*Emā? - tha Artemisa gjoja si me ëmbëlsi. A e gjete atë broshurën që të kërkova?*

- *Δ është mbi tryezë) (Δ = broshura që po kërkohet) (Kinsella, S., Can you keep a secret: 93)*

(42) – *Dhe ju me cilësinë e mjekut i jeni i nevojshëm Binak Alise në punën e tij? - pyeti Besiani. - Δ Ndryshe s`do të më merrte me vete. (Δ = Po të mos isha i nevojshëm)*

(I. Kadare, *Prilli i thyer*: 176)

Në përgjigje të tilla nënkuptohet e tërë pyetja. Ruhet konstrukti midis dy pjesëve të ligjërit. Forma e plotë e tyre do të ishte periudhë e rregullt me nënrenditje.

Nga shkurtimi i fjalive të paplota përftohen herë-herë fjalitë e përhëndetjes që lidhen me etiketën e përditshme. Me anë të tyre shprehet një përhëndetje, një urim, një lavdërim a një lutje. Shpesh ato kanë një gjymtyrë në strukturën e tyre, prandaj dhe nuk hyjnë në grupin e fjalive pa përbërës (*Gëzuar ditëlindjen!*).

2) Elipsa në forma të tjera dialogjike

Dialogu ka kohezionin si element të zakonshëm të tij. Krahas përgjigjeve të pyetjeve bashkëfolësi reagon ndaj fjalive dëftore dhe urdhërore. Ai mund të bëjë pyetje, e cila nënkupton tërë fjalinë paraprijëse dhe kërkon konfirmimin e saj. Forma e këtyre pyetjeve është eliptike.

(43) *Lissy – I hiss - I'm going to have a look around. - Are you Δ?*

(*Lisi – i pëshpërit unë. - Po hedh një sy këtej rrotull - Vërtet Δ?) (Δ = po hedh një sy këtej rrotull) (Kinsella, S., Can you keep a secret: 130)*

(44) - *Sa mirë që s`po bie shi, - tha Besiani. - Δ Shi? - u habit ajo. (Δ = s`po bie) (I. Kadare, *Prilli i thyer*: 94)*

(45) - *Ç`ke? - i tha ai - Asgjë Δ, - u përgjigj ajo qetësisht. Kam vetëm pak frikë. (Δ = s`kam) - Vërtet Δ? - qeshi ai. (Δ = Ke vetëm pak frikë) (I. Kadare, *Prilli i thyer*: 81)*

Në shembullin (43) në anglisht bashkëfolësi reagon me elipsë, në fjalinë gjegjëse shqip në (45) bashkëbiseduesi reagon me fjalë të ndërmjetme ndjekur me elipsë . Ndërsa në shembujt e tjerë , në të tre rastet forma e elipsës është e njëjtë si në anglisht edhe në shqip (një element është shprehur, pjesa tjetër e fjalisë është nënkuptuar me elipsë).

Në disa raste bashkëfolësi kërkon informacion më specifik ose sqarime të mëtejshme rreth një elementi që është i shprehur. Por disa autorë pyetjen B nuk e marrin si eliptike.

(46) *A- The cat likes Bill. B- Why Bill?*

(*A- Macet pëlqejnë Billin.B- Pse Billin?*)

Bashkëfolësi gjithashtu vazhdon bisedën e tij me fjali eliptike që miraton, kundërshton, refuzon etj., si në shembujt e mëposhtëm.

(47) - *Jack's sent a message for you. - Jack's who Δ? (Δ = sent a message for me?)*

(-Xheku të ka dërguar një mesazh. - Cili Xhek Δ?) (Δ = më ka dërguar një mesazh?)

(Kinsella, S., Can you keep a secret: 160)

(48) – E ku s'ka qenë pushka? - pyeti Besiani. - Kanuni është më i vjetër se armët e zjarrit, apo jo? - Sigurisht Δ. (Δ = Kanuni është më i vjetër se armët e zjarrit. (I. Kadare, Prilli i thyer: 97)

Fjalitë eliptike *yes/no* ndjekin jo vetëm fjalitë pyetëse, por edhe ato dëftore për të shprehur miratim me atë që është thënë më parë. Kur fjalitë eliptike *yes/no* kundërshtojnë atë që është thënë më parë, në fjalinë dëftore apo urdhërore *yes/no* duhet të ndiqet nga elementi modal i fjalisë, veçanërisht kur kundërshtojmë një thënie negative.

(49) `You are going out with a man who knows everything about you`. - Yes Δ. (Δ = I am going out with a man who knows everything about me)

(Do të dalësh me një burrë që di gjithçka për ty? - Po.) (Kinsella, S., Can you keep a secret: 165)

(50) `You are not going to borrow anything of mine. - No Δ. (Δ = I am not going to borrow anything of yours)

(Nuk do më marrësh borxh ndonjë gjë? - Jo.) (Kinsella, S., Can you keep a secret?:167)

(51) - Bujtinari na tha se në këtë pllajë kanë ndodhur shpesh grindje për kufi, - tha Basiani.

- Po, - u përgjigj Binak Alia. (I. Kadare, Prilli i thyer:95)

(52) Don't tell anyone what you saw! - Yes I will Δ. (Δ = tell what I saw)

(Mos i thuaj njeriu çfarë pe! - Po do t'i them Δ. (Δ = çfarë pashë)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 216)

Por në shembullin e mëposhtëm kemi kundërshtim të thënies pozitive dhe fjalia e pagjymtyrëzue-shme *jo* shfaq mospëlqimin e folësit ndaj asaj që thotë bashkëbiseduesi.

(53) – Do të gdhihemi këtu ku jemi. – Jo. (Grup autorësh, (2002) *Gramatika e Gjuhës Shqipe 2*, Tiranë: 40)

Në shembujt anglisht ribashkuesi mund të përdoret në formën joeliptike, por forma eliptike është më shumë karakteristike e dialogut, ku një element i përgjigjes bëhet eksplicit dhe pjesa tjetër mbetet e presupozuar. Ky përdorim i strukturave eliptike për të shprehur marrëdhënie kohezive midis një ribashkuesi me fjalinë paraprijëse në një dialog pa pyetje-përgjigje është një aspekt karakteristik i tekstualitetit të ndërveprimit gjuhësor.²⁴⁰ Por elipsa paraqet një marrëdhënie fitim-humbje midis unitetit dhe qartësisë së tekstit.²⁴¹ Përdorimi i teksteve, kur nuk hasim dukurinë e elipsës, kërkon më shumë kohë dhe shpenzim energjie fizike. Por, nga ana tjetër, përdorimi i gjatë i elipsës mund të krijojë tek lexuesi apo dëgjuesi një farë paqartësie, sidomos kur flasim me frekuenca të gjata.

Elipsa dhe sifjalitë kushtore, krahasore, raportuese

Fenomeni i elipsës ndeshet edhe në fjalinë e përbërë. Fjalia e përbërë (periudha) është një variant fjalie. Sipas gjuhëtarit M. Çeliku, periudha është njëسيا e tërësishme e lidhur kuptimore, strukturore e intonacionore, e përbërë prej dy a më shumë njësisish kallëzuesore në formë sifjalie, në raporte të caktuara midis tyre.²⁴² Sipas Halliday dhe Hasan, dy ose më shumë fjali që lidhen strukturalisht formojnë një periudhë. Periudha është dy llojesh: *parataktike* (paratactic) dhe *hipotaktike* (hypotactic). Në fjalinë e përbërë parataktike (me bashkërenditje) sifjalitë kanë status të barabartë, pra janë të bashkërenditura. Në fjalitë hipotaktike (me nënrenditje) sifjalitë kanë status të pabarabartë, fjali kryesore dhe të nënrenditura. Për sa i përket elipsës parimi i përgjithshëm është

²⁴⁰ Halliday, M. A. K, Hasan, R., *Cohesion in English*, Longman, 1976, f. 217

²⁴¹ Dibra, K., Varfi, N., *Gjuhësi teksti*, shblu, Tiranë, 2005, f. 63

²⁴² Fjalia e përbërë (periudha) përbëhet nga dy a më shumë **sifjali**, nga të cilat të paktën njëra duhet të jetë **kryesore (drejtuese)**, pra, **përbërës kokë**. Pjesët e fjalisë së përbërë, që janë quajtur tradicionalisht me terma të ndryshëm, si: *pjesë, fjali, njësi, bërthamë* etj. nuk mund të konsiderohen fjali, se të paktën nuk plotësojnë njërin tipar themelor të fjalisë, atë të intonacionit të përfunduar. Pikërisht për këtë arsye vitet e fundit pjesët e periudhës janë emërtuar me termin **sifjali** (anglisht **clause**), term ky që do të përdoret edhe në këtë punim.

ky: një sifjali eliptike e çfarëdolloj tipi mund të nënkuptojë çdo sifjali në një periudhë dhe më pas të nënkuptojë automatikisht të gjitha fjalitë që vijnë pas saj (kur fjalitë janë parataktike) dhe të gjitha fjalitë që varen mbi të (kur fjalitë janë hipotaktike).²⁴³

(54) *Smith was going to take part but somebody telephoned and asked to see him urgently, so he had to withdraw – who Δ?*

(*Smith do të merrte pjesë, por dikush telefonoi dhe kërkoi ta takonte atë urgjentisht, kështu atij i duhej të largohej. - Kush Δ?*) (Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 222)

Who nënkupton somebody; fjalia e nënkuptuar është –“who telephoned and asked to see him urgently such that he had to withdraw?”(Kush ai që i telefonoi dhe i kërkoi ta takonte atë sa që iu desh të largohej?) Le të marrim një shembull me fjali nënrenditëse.

Megjithatë edhe në periudha ka mundësi për paqartësi, e cila lind nga pasiguria se cila fjali nënkuptohet. Kjo ndodh me fjalitë nënrenditëse, por, në periudhat me bashkërenditje të gjitha fjalitë që ndjekin fjalinë e nënkuptuar, janë pjesë e rimarrjes me elipsë fjaliore.

(55) *So you knew the lawyer was responsible. I hadn't realized Δ.*

(*Kështu e dinit që avokati mbante përgjegjësi. - Unë nuk e kisha kuptuar Δ.*)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 222)

Kuptimi mund të jetë: $\Delta = \text{that you know (Që ju e dini)}$ ose $\Delta = \text{that the lawyer was responsible. (Që avokati ishte i përgjegjshëm)}$

(56) *I left my books here and somebody came in and either borrowed them or put them back on the shelf but didn't say a word to me - I wish I would find out who Δ.*

(*Unë i vendosa librat këtu dhe dikush erdhi dhe, ose i mori ato, ose i vendosi përsëri mbi raft, por nuk më tha asnjë fjalë. - Do të doja ta gjeja se kush Δ.*)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 224)

Në shembullin (56) përsëri *who* nënkupton *somebody* dhe të gjitha fjalitë që pasojnë fjalinë me të. Në periudha të zgjeruara forma eliptike mund të gjendet shumë larg elementit paraprijës. Sa më komplekse të jetë periudha, aq më shumë kohë dhe energji shpenzojmë për ta kuptuar formën eliptike.

(57) *And who are those? - said the queen, pointing to the three gardeners who were lying round the rosetree, for you see, as they were lying on their faces, and the pattern on their backs was the same as the rest of the pack, she couldn't tell weather they were gardeners or soldiers, or courtiers, or three of her own children. – How should I know Δ? – said Alice.*

(*Dhe kush janë ata? - tha mbretëresha, duke treguar me gisht tre kopshtarët, sepse e shihni, ndërsa qëndrojnë të shtrirë me fytyrë poshtë dhe shenja në shpinat e tyre është e njëjtë me pjesën tjetër të grupit ajo nuk mund ti dallonte nëse ishin kopshtarë, ushtarë, oborrtarë apo tre nga fëmijët e saj. - Si ta di unë Δ? - tha Alisa.*)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 225)

Në gjuhën angleze shembuj me elipsë fjaliore i gjejmë në periudhën nënrenditëse me sifjalinë kushtore. Në këtë periudhë sifjalia e varur tregon kushtin, sifjalia kryesore tregon pasojën d.m.th në to ekziston lidhja kusht-pasojë. Paraqitet eliptike si sifjalia kryesore ashtu edhe ajo e varur. Në gjuhën shqipe elipsa në fjalitë kushtore haset në disa thënie a maksima, dhe jo në shumë raste të fjalive në gjuhën angleze. Ndërsa shembullin(59) disa studiues ndryshe nga autorët anglezë Greenbaum, S. Quirk, R. (1993), nuk e marrin si strukturë eliptike.

(58) *What Δ if I miss the deadline? (Δ = will happen)*

²⁴³ Halliday, M. A. K, Hasan, R., *Cohesion in English*, Longman, 1976, f. 222

(Çfarë ndodh, nëse nuk e kap afatin?) (po sikur të mos kap afatin?) (elipsë në sifjalinë kryesore) (Greenbaum, S. Quirk, R. (1993), *A student`s grammar of English language*, Longman: 287)

(59) Δ Fusha pa zot, gjithkush kullot. ($\Delta = po\ qe$)

(Prifti, S., (1966), *Elipsa në sintaksën Shqipe*, Studime Filologjike, Nr. 3, Tiranë: 130)

Elipsa është një dukuri e rëndomtë në periudhat me fjali të varur krahasore. Në një strukturë krahasore propozimi i shprehur në fjalinë kryesore krahasohet me një propozim të shprehur në pjesën e nënrenditur. Fjalët apo elementet të cilat përsëriten në të dyja pjesët e fjalisë, mund të mos shprehen në pjesën e nënrenditur të saj. Ato mund të shkurtohen (lihen jashtë sifjalisë), ose të zëvendësohen me pro-forma.²⁴⁴

(60) *It was less of a success than I imagined* Δ . ($\Delta = it\ would\ be$)

(Pati më pak sukses sesa e imagjinoja Δ . ($\Delta = se\ do\ të\ kishte$)

(Greenbaum, S. Quirk, R. (1993), *A student`s grammar of English language*, Longman: 331)

(61) *E dinte se mekanizmi i vdekjes ishte atje, i ngritur që nga kohët që s`mbaheshin mend, mulli i stërllashtë që bluante ditë e natë dhe të fshehtat e të cilit ai, si qehaja i gjahut i **njihte** më mirë se kushdo Δ .* ($\Delta = do\ t`i\ njihje$) (I. Kadare, *Prilli i thyer*: 136)

Pseudo gapping (pseudo-boshlleku) haset më shpesh në kontekste krahasuese në të dyja gjuhët. Ky ndërtim afrohet me elipsën foljore në faktin se ruan foljen ndihmëse.

(62) *They have been eating the apples more than they have* ($\Delta = been\ eating$) *the oranges.*

(Ata po hajnë më shumë mollët sesa Δ (po hajnë) portokallat.)

Në gjuhën shqipe pjesa e dytë e krahasimit quhet gjymtyrë e krahasimit. Krahas përcaktimit më të zakonshëm, më të përgjithshëm, si gjymtyrë fjalie, ekziston edhe të vështuarit të saj si fjali e varur e përfutur prej një fjalie nëpërmjet elipsës. Kthimi i kësaj njësie në fjali duke u plotësuar ajo vetëm me gjymtyrët e pashprehura që mund të merreshin si të nënkuptuara, s`del përgjithësisht i nevojshëm, herë-herë është i vështirë, jo i natyrshëm, ndonjëherë dhe i pamundshëm. Prandaj ne mendojmë se një fshirje e tillë në sifjalitë krahasore në të dyja gjuhë është e detyrueshme sepse versioni joeliptik është i papranueshëm. Do të pranohen si fjali krahasore mungesore ato raste që, përveç gjymtyrës së krahasimit me lidhëzën përkatëse, kanë edhe ndonjë gjymtyrë tjetër që i nënshtrohet drejtimit të foljes kallëzues të nënkuptuar.²⁴⁵

(63) *Dhe e deshe atë si fshatari arën me grurë dhe mendoje për të si fshatari për arën me grurë.*

(Grup autorësh, (2002) *Gramatika e Gjuhës Shqipe 2*, Tiranë: 606)

Fshirja e një pjese të fjalisë krahasore mund të krijojë paqartësi në rastin kur elementi që shprehet në pjesën e nënrenditur të fjalisë është kryefjala apo kundrinori.

(64) *He loves his dog more than his children* Δ .

(Ai **do** më shumë qenin sesa fëmijët e tij Δ)

(Greenbaum, S. Quirk, R. (1993), *A student`s grammar of English language*, Longman: 332)

Shembulli i mësipërm mund të kuptojë ose "*than his children love his dog*" (sesa fëmijët e tij e duan qenin e tij) ose "*than he loves his children*" (sesa do fëmijët e tij). Nëse emri zëvendësohet me përemër atëherë dallimi behet i qartë nga format gramatikore në gjuhën angleze, ndërsa në gjuhën shqipe forma gramatikore e përemrit është e njëjtë për rasën emërore dhe kallëzore, dhe dallimi behet i qartë nga konteksti.

²⁴⁴ Leech, Deuchar, Hoogenraad, *English Grammar for Today*, Macmillan, 1982, f. 119

²⁴⁵ Grup autorësh, *Gramatika e Gjuhës Shqipe 2*, Tiranë, 2002, f. 606

(65) *He loves his dog more than they Δ.* (Δ = love his dog)

(*Ai e do qenin e tij më shumë sesa ato Δ.* (Δ = duan qenin e tij/sesa do ato) (po aty)

(66) *He loves his dog more than Δ them.* (Δ = he loves)

(*Ai e do qenin e tij më shumë sesa Δ ato Δ.*) (Δ = do ato/ duan qenin e tij) (po aty)

Karakteristikë për elipsën në të dyja gjuhët është se ajo përdoret shpesh në ligjëratën e zhdrejtë. Ajo gjendet në të gjitha stilet e ligjëritimit të shkruar dhe gojor. Në shumicën e rasteve elipsa gjendet në ligjëratën e zhdrejtë të tipit me fjalë pyetëse.

(67) *Who could have broken those tiles? - I can't think who Δ.* (Δ = could have broken those tiles)

(*Kush mund t'i ketë thyer ato pllaka? - Nuk kam ide se kush Δ.* (Δ = mund t'i ketë thyer ato pllaka) (Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 218)

(68) – *E përse presin kaq gjatë? - pyeti ajo.*

- *Nuk e di pse Δ.* (Δ = presin kaq gjatë) *Kulla nuk ngutet për taksën.* (I. Kadare, *Prilli i thyer*:116)

Në fjalitë e raportuara të pyetjeve *po/jo* e tërë fjalia e presupozuar shprehet me elipse.

Fjalitë eliptike të cilat presupozojnë gjithçka përveç modalitetit të shprehur me ndajfolje fjaliore ose fjalë te ndërmjetme janë të përbashkëta për të dyja gjuhët.

(69) *I wonder if it will rain on the day of the picnic. - Probably Δ.* (Δ = it will rain.)

(*Nuk e di nëse do bie shi ditën e piknikut. - Ndoshta Δ.*) (Δ = bie shi)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 219)

(70) *Ajo e vështroi habitshëm. - Ti pyete a të flemë sonte këtu, apo jo?*

- *Dhe ti s'je kundër? - Sigurisht Δ.* (Δ = që s'jam kundër) (I. Kadare, *Prilli i thyer*:165)

Fjalia dëftore e raportuar shprehet me elipsë zero (asnjë element i fjalisë nuk shprehet).

(71) *This mango is ripe. I know from its colour Δ.* (Δ = this mango is ripe)

(*Kjo mango është e pjekur. E shoh nga ngjyra Δ.* (Δ = që kjo mango është e pjekur)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 219)

(72) – *Edhe unë pothuajse s'kam fjetur.*

- *E mora me mend Δ.* (Δ = që s'ke fjetur)

(I. Kadare, *Prilli i thyer*:86)

Në fjalitë e mëposhtme fjalia e raportuar dëftore shprehet me fjalët zëvendësuese *so* (*kështu*).

(73) *I thought Mary was leaving today. - She hasn't said so.*

(*Mendova se Meri do të ikte sot. - Nuk ka thënë gjë.*) (po aty)

(74) *Në pllajë u bë njëfarë heshije apo u duk kështu.*

(I. Kadare, *Prilli i thyer*: 99)

Me rëndësi është dallimi që duhet bërë midis fjalive të raportuara dhe ato të pa raportuara (fakti). Faktet dhe raportimet ndryshojnë nga njëri-tjetri, edhe pse nuk është gjithmonë e lehtë t'i dallosh ato. Faktet janë kumtime, raportimet janë riprodhim, ritregim fjalësh, thëniesh.

(75) *She resented that she looked like an owl. (Asaj i vinte inat që dukej si një buf) (fakt)*

(Cartland, B. 1991, *Too precious to lose*, Micheline House, London: 49)

Në gjuhën angleze pyetjet tag (pyetjet *apo jo* te shqipes) konsiderohen si fjali eliptike.²⁴⁶ Këto pyetje ndryshojnë formën në varësi të formës së fjalisë dëftore, ndërsa pyetje të ngjashme në gjuhë të tjera, p.sh. (në frëngjisht “*N’est-ce pas?*”, në italisht “*Non e vero?*” dhe në shqip “*apo jo?*” janë konstruktive të pandryshueshme. Ato nuk lidhen me fjalinë paraprijëse as me bashkërenditje, as me nënrenditje. Është mirë që ato të trajtohen si raste të bashkërenditjes asindentike (e palidhur). Në gjuhën shqipe ato hyjnë në grupin e fjalive pyetëse të pagjymtyrëzueshme.

(76) *He`s the boss. He can do what he likes, can` he Δ? (Δ = do what he likes)*

(*Ai është shefi. Ai mund të bëjë çfarë të dojë, apo jo?*) (Kinsella, S., Can you keep a secret:

(77) *Kemi së paku dy orë kohë të tepërt për të parë një ndarje kufijsh, apo jo?*

(I. Kadare, *Prilli i thyer*: 92)

Fjalitë e pashtjelluara infinitive (infinitival clauses) mund të jenë eliptike, kur ato funksionojnë si plotës të foljes ose të mbiemrit, dhe luajnë një rol në kohezionin e tekstit në të cilin ato ndodhen. Fjalitë e pashtjelluara janë sifjali të varura, interpretimi i të cilave varet nga fjalia kryesore, dhe si të tilla kontribuojnë në organizimin e përgjithshëm të tekstit. Ato përbëhen vetëm me pjesëzën *to* në pohore dhe *not to* në negative, por mund të mungojë dhe pjesëza *to* dhe e tërë fjalia është eliptike. Fakti se ne mund të interpretojmë sifjalinë *I`d like to*, ku *to* mund të plotësohet me diçka që është përmendur më parë, si p.sh. *go to the theatre*, sugjeron se fjalia është eliptike dhe si e tillë luan rol në kohezionin e tekstit.

(78) *You can borrow my pen if you want to Δ. (Δ = borrow my pen)*

(*Merre borxh penën time po të duash Δ. (Δ = ta marrësh...)*

(Greenbaum, S. Quirk, R. (1993), *A student`s grammar of English language*, Longman: 261)

(79) *Kur s`e shita dot për dy javë që kam qenë i lirë, si do ta shes tani që lëviz vetëm natën? He si thua ti? - Ashtu është, - tha Gjorgju. - Vështirë e ke Δ. (Δ = ta shesësh tani)* (I. Kadare, *Prilli i thyer*: 195)

Në gjuhën shqipe, si edhe në gjuhën angleze, hasen dhe fjali të përbëra nënrenditëse mungesore, pa sifjalinë kryesore ose pa sifjalinë e varur të saj. Mungon e gjithë ose kallëzuesi (këpuja) e pjesës kryesore.

(80) – *Ti e pe vetë sot. - Çfarë? - Δ që kjo urë s`është e lehtë të ngrihet. (fjali kryesore) (Δ = E pe)*

(Çeliku, M., (1974) *Fjalitë e Paplota*. Gjuha Shqipe dhe Letërsia në shkollë, Nr. 3, Tiranë: 56

Lloje të tjera të fjalive me elipsë në gjuhën shqipe janë edhe tipet e mëposhtme:

(81) *Unë ju dija Δ në Korçë, ju qenkeni këtu. (Δ = që ju jeni)* (fjali kundrinore)

(82) *Jo vëllaçko. Δ Drejtor s`e bëj dot. (Δ = punën që të jem)* (fjali përcaktore)

(83) *Ndjenja e dashurisë për gjuhën shqipe iu ringjall Jani Vretos qysh Δ i vogël. (Δ = kur ishte)* (fjali kohore)

(Prifti, S. (1966) *Elipsa në sintaksën shqipe*, Studime Filologjike Nr. 3, Tiranë: 134)

Shpesh dallojmë edhe raste të elipsës kur mungon periudha e tërë ose është dhënë vetëm lidhëza, sidomos lidhëzat *sikur*, *se* në formë reticence ose *jo*. Disa raste më tipike janë:

(84) *Mirë, po t`i bjerë në sy Merkurit, kur të hajë petanikun, po sikur Δ? – O Zot! (Δ = sikur të mos i bjerë, ç`bëhet?)*

²⁴⁶ Leech, Deuchar, Hoogenraad, *English Grammar for Today*, Macmillan, 1982, f. 119

(85) *Kish nevojë që t'ia qante hallin, po kujt se Δ? (Δ = se po të kishte kujt t'ia qante, do t'ia qante)*

(Prifti, S. (1966), *Elipsa në sintaksën shqipe*, Studime Filologjike Nr. 3, Tiranë: 133)

Por, mund të jenë të paplota të dyja sifjalitë e periudhës, kur ato kundërvihen njëra me tjetrën nëpërmjet kundërvënies së kryefjalëve a të rrethanorëve etj.

(86) *Ai Δ në grykë, ne Δ në shkrepa.*

(Çeliku, M (2012) *Sintaksë e gjuhës shqipe (Përbërësit sintaksorë)*, ILAR, Tiranë: 325)

(87) *Ata të tre Δ përtej, në të dy Δ këtej.*

(po aty)

Në kuadrin e periudhës së paplotë, pa u shpëputur më vete, mund të dalin edhe tipat:

(88) *Fani priti një copë herë të dëgjonte atë zë, po më kot Δ (Δ = priti një copë herë të dëgjonte atë zë)*

Ashtu siç e përmendëm edhe me sipër, elipsa fjaliore është një dukuri e rëndomtë në fjalinë e përbërë. Megjithatë, në një periudhë komplekse është e vështirë të përcaktosh se cila sifjali presupozohet me elipsë, prandaj është më mirë që në të tilla raste ajo të shmanget.

(89) *I shall be crossed if you break that vase, which was a present from my boyfriend, - Which Δ? (Δ = vase/boyfriend)*

(Do të mërzitem po e theve vazon që ma ka bërë dhuratë i dashuri.) (Cilën/kush?)

(Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman: 224)

Fjalja eliptike mund të presupozojë ose *boyfriend* ose *vase*. Nëse fjalja do të përfundonte “*which was a present from someone I love*” fjalja eliptike duhet të përmbante përemrin pyetës *who* dhe kështu shmanget dykuptimësia.

Përfundime

Siç shihet, interes paraqet elipsa fjaliore në të dyja gjuhët, në ligjërimin dialogjik dhe në periudhë. Dialogjet e ligjërimin gojor janë me plot shembuj elipse. Përdorimi i tyre i shërben parimit të ekonomisë në veprimtarinë ligjërimore. Sekuenca pyetje-përgjigje dialogjike është modeli standard i komunikimit në gjuhë. Format e përgjigjes me *po/jo* në anglisht konsiderohen formë e elipsës fjaliore sepse ato mund të plotësohen me një pjesë ose me të tërë fjalinë që presupozojnë. Në gjuhën shqipe fjalitë me fjalët-fjali *po* dhe *jo* nuk konsiderohen fjali të paplota, por fjali të pagjymtyrëzueshme, të pazbërthyeshme. Ato nuk mund të zgjerohen me fjalë plotësuese dhe nuk mund të vështrohen si gjymtyrë fjali, prandaj janë fjali të thjeshta pa përbërës sintaksor. Por ne mendojmë se edhe në gjuhën shqipe fjalitë *po/jo* janë eliptike sepse ato janë të lidhura ngushtë me kontekstin dhe jashtë tij dalin të pakuptueshme. Ato janë të lidhura nga ana kuptimore me fjalitë e mëparshme. Elipsa fjaliore përdoret dendur në ligjeratën e zhdrejtë dhe në struktura të tjera gramatikore si bashkërenditja, fjalitë krahasore, kushtore dhe në periudhë. Në kuadrin e periudhës elipsa mund të dalë e padëshirueshme kur është e vështirë të përcaktosh se cila sifjali presupozohet me elipsë. Në disa raste ajo është gjithashtu e padëshirueshme kur mungon plotësori i detyrueshëm në fjali, për faktin se fjali të përbëra me bashkërenditje apo nënrenditje kryefjalë + kallëzues pa plotësorin e detyrueshëm nuk përbëjnë frazë.

Ashtu si elementet e tjera kohezive strukturat eliptike fjaliore paraqesin një marëdhënie fitim-humbje. Përdorimi i teksteve ku nuk hasim dukurinë e elipsës kërkon më shumë kohë dhe shpenzim energjie fizike por nga ana tjetër përdorimi i gjatë i elipsës mund të krijojë tek lexuesi apo dëgjuesi një farë paqartësie.

Literatura

1. Dibra, K., Varfi, N, (2005) *Gjuhësi teksti*, shblu, Tiranë,
2. Çeliku, M. (1974) *Fjalitë e Paplota*, Gjuha Shqipe dhe Letërsia në shkollë, Nr. 3, Tiranë
3. Grup autorësh, (2002) *Gramatika e Gjuhës Shqipe I*, Tiranë
4. Halliday, M. A. K, Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman
5. Huddleston, R. (2003), *The Cambridge Grammar of English Language*, CUP
6. Kadare, I. (2003). *Prilli i thyer*. Tiranë: Onufri.
7. Kinsella, S. (2003). *Can you keep a secret?* Great Britan: Black Swan.
8. Leech, Deuchar, Hoogenraad, (1982) *English Grammar for Today*, Macmillan,
9. Memushaj R, (2006), *Hyrje në gjuhësi*, Botimet Toena, Tiranë
10. Quirk, R., Greenbaum, S., (1993), *A comprehensive grammar of English Language*, Longman